

cd.

Programy uniwersyteckie historii geografii w ZSRR

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 17/2, 399-402

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



W wyniku pomyślnej obrony powyższej rozprawy Rada Wydziału Nauk Społecznych UW nadała mgr E. Petruskiej-Madej stopień naukowy doktora filozofii.

Stefan Zamecki

KRONIKA ZAGRANICZNA

NOWE CZASOPISMO HISTORYCZNO-MATEMATYCZNE

Utworzona formalnie w sierpniu 1971 r. Komisja Historii Matematyki Sekcji Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki rozpoczęła organizacyjną działalność już dwa lata wcześniej¹. W trakcie przygotowania jest zatem m.in. międzynarodowy indeks historyków matematyki, a przede wszystkim opracowano projekt utworzenia nowego czasopisma o tytule „Historia Mathematica”.

Czasopismo ma publikować w jednym z 4 głównych języków kongresowych artykuły, recenzje, notatki i informacje z szeroko rozumianego zakresu historii matematyki, a zatem z zakresu „biografiki, kształcenia, filozofii, zastosowań, organizacji, instytucji, metodologii, historiografii oraz związków z innymi naukami, techniką i ogólną historią” — jak czytamy w wydany w listopadzie 1971 r. pierwszym, jednokartkowym numerze biuletynu Komisji: „Notae de Historia Mathematica”.

Redaktorem czasopisma będzie — przynajmniej w okresie organizacyjnym — przewodniczący Komisji prof. Kenneth O. May² (adres: Historia, Math Dept, Univ Toronto, Toronto 181, Canada). Lata 1972—1973 przeznaczono na prace organizacyjne oraz na zebranie materiału do pierwszego tomu „Historia Mathematica”, którego wydanie przewiduje się na lata 1973—1974.

E. O.

ZSRR

PROGRAMY UNIWERSYTECKIE HISTORII GEOGRAFII W ZSRR

Już od lat co najmniej kilkunastu publikowane są w Związku Radzieckim szczegółowe programy z historii geografii oraz osobne opracowania omawiające ich metodykę i zastosowanie w pracy dydaktycznej. Najdokładniej rozbudowane są założenia programowe przeznaczone dla wydziałów geograficznych studium zaocznego i uniwersytetów wieczorowych (dla pracujących). We wstępie do *Programu historii geografii* czytamy: „...wykłady z historii geografii powinny obrazować, jak zdobywano wiedzę o przyrodzie otaczającej człowieka, czy i o ile na przestrzeni wieków przeobrażała się ona, ulegała zmianom i stawała się systematyczną wiedzą o całym ziemskim globie. Wskazane jest, aby wykłady wyjaśniały, jak nagromadzone fakty przyczyniły się do uogólnienia naukowej teorii, jak myśl badawcza człowieka dociekała przyczyn obserwowanych zjawisk, jak starała się poznać pra-

¹ Por. wyżej w niniejszym numerze sprawozdanie ze Zgromadzenia Ogólnego Sekcji Historii Nauki.

² Por. w nrze 1/1969 „Kwartalnika” (s. 196) krótką informację o pobycie prof. Maya w Polsce.

wa (i prawidłowości) rozwoju przyrody. Proces nagromadzenia i ugruntowania wiedzy doprowadził do tego, że geografia rozwinęła się w końcu w samodzielną naukę, która początkowo głównie zajmowała się opisem przyrody różnych części kuli ziemskiej, a następnie całą uwagę zaczęła koncentrować na wyjaśnianiu przyczyn zjawisk przyrody i zagadnieniu pochodzenia i rozwoju kompleksów przyrodniczych¹. Radzieckie wykłady z historii geografii odtwarzają cały złożony i długotrwały proces powstawania, rozwoju i kształtowania się współczesnej geografii fizycznej jako nauki. I na tym polega — według autorów — główna rola i wartość historii geografii dla geografów. Aby odpowiedzieć jednak na pytanie, dlaczego zmieniła się treść i metody nauki, dlaczego w licznych okresach historii społeczeństw pojawiały się różne idee, koncepcje i teorie, trzeba przeanalizować poziom rozwoju sił produkcyjnych i wytwórczych stosunków społeczeństwa w różnych epokach jego istnienia. A ponieważ rozwój nauki geograficznej odbywał się paralelnie z rozwojem społeczeństw, dlatego przy rozpatrywaniu historii rozwoju wiedzy geograficznej historycy geografii posługują się periodyzacją przyjętą przez naukę marksistowską.

W wykładach historii geografii uwzględnia się pięć zasadniczych elementów:

1) Charakterystykę danego etapu lub ważniejszego zjawiska naukowego, podając krótki zarys socjalno-ekonomicznych przyczyn, które stymulowały daną działalność geograficzną.

2) Przebadanie na przestrzeni kilku wieków przebiegu geograficznych odkryć, tj. historii wypraw i podróży — nie odrywając historii myśli geograficznej od historii odgryć geograficznych. Z licznych dziesiątków tysięcy znanych podróży analizować należy tylko te, które przyczyniły się do rozszerzenia przestrzennego horyzontu geograficznego, do nowych odkryć, oraz te, w czasie których była zastosowana nowa metodyka badania przyrody².

3) Należy badać rozwój myśli i pojęć geograficznych. Jest to konieczne dlatego, żeby przyzwyczaić studentów do dialektycznego, a nie dogmatycznego, postrzegania i przyswajania materiału naukowego. Wiedza o rozwoju myśli geograficznej pomoże przyszłym pracownikom naukowym nie powtarzać tego, co było już dokonane przez poprzedników i wykorzystać doświadczenia przeszłości.

4) Ważne jest, aby „wytropić”, jak wiedzę geograficzną utrwalono na mapach, przebadać historię rozwoju kartografii. Uświadomić sobie, jak w toku geograficznych odkryć wzbogacała się mapa geograficzna naszej planety, jak zmieniała się metoda i technika prac kartograficznych, jakimi metodami i z jaką dokładnością odzwierciedlane były obiekty przyrody na mapach. Bowiern najbardziej obiektywnym dokumentem jest właśnie mapa.

5) Studenci obowiązani są — podczas studiów nad historią geografii — prześledzić zmiany i wszelkie modyfikacje w poglądach na istotę i zakres geograficznej nauki, na metody jej badania w różnych okresach czasu. Trzeba także wyjaśnić proces dyferencjacji wiedzy geograficznej tj. proces powstania i rozwoju poszczególnych geograficznych dyscyplin. Oczywiście wyżej wymienione elementy nie mogą być uwzględniane w izolacji. Ważne jest, aby nie tylko przyswoić materiał faktograficzny, ale aby umieć objaśnić historię rozwoju geografii, wytłumaczyć te przyczyny, które uwarunkowały kierunek rozwoju tej dziedziny wiedzy.

Sam materiał, przeznaczony do wykładów z historii geografii, dzieli się — według omawianego programu — na siedem rozdziałów, wyznaczonych przez wiel-

¹ *Programma po istorii gieografii (dla gieograficzeskich fakultietow gosudarstwiennych uniwersitetow)*. Moskwa 1963.

² Zalecaną metodę analizy historyczno-geograficznej materiałów naukowych szeroko stosował L. S. Berg w swojej klasycznej pracy *Odkrycie Kamczatki i ekspedycja Beringa*. Moskwa 1946.

kie etapy w rozwoju wiedzy geograficznej: 1) Geograficzne wiadomości i przedstawienia narodów świata starożytnego (V w. n.e.); 2) Sytuacja i poglądy geograficzne w epoce średniowiecza (od V do XV w.); 3) Rozszerzanie horyzontu geograficznego i gromadzenie materiałów faktograficznych z zakresu geografii w epoce wielkich odkryć (od końca XV w. do końca XVII w.); 4) Geograficzne badania powierzchni globu ziemskiego i rozwój wiedzy geograficznej w XVIII w.; 5) Badanie powierzchni Ziemi i rozwój geografii pierwszej połowy XIX w.; 6) Sławne badania geograficzne, ekspedycje i rozwój naukowej geografii w drugiej połowie XIX w.; 7) Wielkie odkrycia geograficzne, szczegółowe badania i dalszy rozwój geografii naukowej w XX w. Do każdego rozdziału dodany został krótki plan, który ma dopomóc studentom — przy samodzielnym opracowywaniu wykładów — by mogli skoncentrować uwagę na szczególnie ważnych etapach i kierunkach geograficznej działalności w każdym okresie. Specjalną uwagę zwrócono na badania historii rosyjskich odkryć geograficznych i na rosyjską naukę geograficzną. Wobec braku odpowiednich podręczników i zadowalających pomocy naukowych, autorzy programu polecają (w literaturze przedmiotu) znaczną ilość dzieł monograficznych (przeważnie w jęz. rosyjskim).

W okresie pięcioletnich studiów na wydziale geografii studenci obowiązani są wykonać trzy kursowe prace pisemne na trzecim, czwartym i piątym roku studiów. Posiadają one duże znaczenie dla oceny i kontroli studenta, orientują w jego poziomie naukowym i umiejętnościach praktycznego wykorzystania nabytej wiedzy. Każda roczna praca powinna być „...samodzielnym geograficznym dziełem”. Szczególną uwagę zwraca się na umiejętne korzystanie ze źródeł, na analizę różnych punktów widzenia i teorii oraz na sposób interpretowania problemów spornych, kontrowersyjnych. Zgodnie ze swym charakterem i zadaniami dydaktycznymi roczne prace z historii geografii są dwojakiego rodzaju: prace o charakterze referującym, opracowane na podstawie opublikowanych materiałów i prace źródłowe, pisane w oparciu o nieopublikowane materiały archiwalne (dzienniki podróży, diariusze, korespondencję prywatną, sprawozdania różnych ekspedycji). Tematycznie prace obejmują charakterystykę rozwoju dziejowego jakiegoś problemu geograficznego lub charakterystykę działalności geograficznej wybitniejszych uczonych.

Studium Zaoczne Wydziału Geograficznego Uniwersytetu im. W. I. Lenina w Leningradzie — dla ułatwienia orientacji studentom — opracowało wykaz tematów prac rocznych, które dla przykładu cytujemy: Podróże Krzysztofa Kolumba, Podróże dookoła świata Magellana, A. Humboldt jako podróżnik i geograf, Epoka wielkich rosyjskich odkryć geograficznych, Wielka ekspedycja północna, Rosyjskie odkrycia w północno-zachodniej Ameryce, Wkład M. W. Łomonosowa do rozwoju geografii jako nauki, Sławniejsi rosyjscy geografowie XVIII w. i P. I. Ryczkow, Kraszennikow jako geograf, Pierwsze rosyjskie podróże dookoła świata, Rosyjskie odkrycia w Antarktydzie, Życie i działalność geograficzna A. F. Middendorfa, Siemonow-Tian-Szanskij jako geograf, N. M. Przewalskij jako geograf, A. I. Woejkow jako geograf, A. A. Tiłło jako geograf, D. I. Anuczin jako geograf, Nauka W. W. Dokuczajewa o kompleksach przyrody, G. I. Tanfilew jako geograf, G. N. Wysockij jako geograf, S. S. Noustroujew jako podróżnik i geograf, Sławne odkrycia radzieckich badaczy, Rozwój teorii nauki geograficznej za czasów władzy radzieckiej.

Do każdego tematu podano literaturę przedmiotu obejmującą od kilku do kilkunastu pozycji bibliograficznych³. Znamienny jest fakt, że zaleca się niemal wyłącznie prace rosyjskie.

³ W. W. Newskij: *Mietodiczeskoe posobie po kursu istorii gieografii*. Leningrad 1966.

Historia geografii w ZSRR traktowana jest raczej w sposób tradycyjny, uwzględniający w znacznie szerszym stopniu dzieje wielkich wypraw i odkryć geograficznych, niż historię geograficznej myśli naukowej. Uwypuklając głównie rodzime tradycje i wkład do nauki światowej, programy te stanowią ważne i skuteczne narzędzie pracy ideologicznej i wychowawczej. Brak im jednak pogłębionych zagadnień metodologicznych i problemowego powiązania z ogólnym rozwojem historycznym myśli naukowej.

cd.